

УДК 811.112.2:821.112.2:82'0

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/32.214666>**Марія ЛЕВИЩЕНКО,***orcid.org/0000-0002-9678-6575*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філологіїКиївського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) *levishchenko1883@gmail.com***КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР ВІКТОРІАНСЬКОГО ДИСКУРСУ**

У статті окреслено концептуальний простір вікторіанського дискурсу з виділенням і обґрунтуванням концептуальних одиниць різного ієрархічного статусу, виокремлено й описано ціннісні домінанти вікторіанського дискурсу як основні автохтонні складники його концептосистеми з наступним аналізом їхнього дискурсовірного потенціалу.

Вікторіанський дискурс відбиває систему мисленнєво-мовленнєвої взаємодії представників британського суспільства кінця XIX ст., що утворюється ментальними репрезентаціями їхніх ціннісних, етичних і естетичних пріоритетів. Сукупність усіх актуалізованих у ньому ментальних одиниць у розмаїтті їхніх когнітивно-семантичних властивостей і лінгвокультурних рис формує концептуальний простір дискурсу, що в основних своїх рисах формується системою концептуальних домінант. Концептуальний простір вікторіанського дискурсу охоплює його константні (домінанти / автохтони) і перемінні (алохтони). Набір концептуальних домінант містить типологічно різні ментальні одиниці, до яких належать (ката)концентри різної когнітивно-семантичної типології: іконічні (*fire-place, picture, baked beans, pudding, home*), інсайтні (*bonnet, hat, gloves, handkerchief*), схемні (*London, city*), сценарні (*Christmas, wedding, tea*), калейдоскопічні (*politeness, punctuality, morality, happy*), типажні (*gentleman, lady, self-made man, mother, father*) та ін. Саме когнітивна структура цих концептів визначає набір засобів їхньої мовної репрезентації та зумовлює способи їхньої актуалізації в дискурсі.

Сукупність автохтонів вікторіанського дискурсу утворює ієрархічну систему, в якій власне концептуальні домінанти є одиницями, найбільш наближеними до життєвого світу агентів і клієнтів цього дискурсу. Семантичний обсяг понятійних компонентів їхньої ментальної структури визначає підпорядкованість гіпоконцептам *Englishness, holiday, space, wealth, sport, family, food, interior, clothes*, які, у свою чергу, поєднуються у три гіперконцепти – імперія / *empire*, людина / *human*, речі / *things*. Кінцевою точкою таксономізації, а отже, і одиницею найвищого рівня абстракції, є мегаконцепт ВІКТОРІАНСТВО, що функціонує як метахтон – одиниця, яка утворює ім'я дискурсу і дає імпульс його змістовому розгортанню.

Ключові слова: концептуальний простір, вікторіанський дискурс, гіпоконцепти, гіперконцепти, концептуальні домінанти.

Mariia LEVISHCHENKO,*orcid.org/0000-0002-9678-6575*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Foreign Philology Department
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) *levishchenko1883@gmail.com***CONCEPTUAL SPACE OF VICTORIAN DISCOURSE**

The article outlines the conceptual space of Victorian discourse with the selection and justification of conceptual units of different hierarchical status, highlights and describes the value dominants of Victorian discourse as the main indigenous components of its conceptual system with subsequent analysis of their potential.

Victorian discourse reflects the system of thought and speech interaction of representatives of British society in the late nineteenth century, which is formed by mental representations of their values, ethical and aesthetic priorities. The totality of all mental units actualized in it in the diversity of their cognitive-semantic properties and linguistic-cultural features forms a conceptual space of discourse, which in its main features is formed by a system of conceptual dominants. The conceptual space of Victorian discourse encompasses its constants (dominants / autochthons) and variables (allochthons). The set of conceptual dominants contains typologically different mental units, which include (kata) concentrates of different cognitive-semantic typology: iconic (*fire-place, picture, baked beans, pudding, home*), insightful (*bonnet, hat, gloves, handkerchief*), schematic (*London, city*), scenic (*Christmas, wedding, tea*), kaleidoscopic (*politeness, punctuality, morality, happy*), typical (*gentleman, lady, self-made man, mother, father*), etc. It is the cognitive structure of these concepts that determines the set of means of their linguistic representation and determines the ways of their actualization in the discourse.

The set of autochthons of the Victorian discourse forms a hierarchical system in which the actual conceptual dominants are the units closest to the life world of the agents and clients of this discourse. The semantic scope of the conceptual components of their mental structure determines the subordination to the hypoconcepts of Englishness, holiday, space, wealth, sport, family, food, interior, clothes, which, in turn, are combined into three hyperconcepts – empire, man / human, things. The end point of taxonomization, and hence the unit of the highest level of abstraction, is the megaconcept of VICTORIANISM, which functions as a metachton – a unit that forms the name of the discourse and gives impetus to its semantic development.

Key words: *conceptual space, Victorian discourse, hypoconcepts, hyperconcepts, conceptual dominants.*

Постановка проблеми. Вікторіанська епоха (у Великобританії період правління королеви Вікторії 1867–1901) неодноразово була об'єктом уваги вчених. Деякі автори (S. Meantz, K. Robins, E. Hobsbaum) підкреслюють, що багато сучасних англійських традицій були винайдені в XIX ст. і навіть говорять про Вікторіанську епоху як про «один із найбільших періодів для винаходу традицій», називаючи цей процес *invention of tradition* або *mass-producing traditions* (Carter, 1997: 61).

Аналіз досліджень. Упродовж останніх десятиліть інтерес до вікторіанства існував лише в літературознавстві та соціально-історичних науках. Сьогодні вже тільки в Росії існують два інститути, які системно вивчають вікторіанство, – Російський Дім Дікенса при Тамбовському університеті та Вікторіанський центр у Пермі. В Україні вивченню вікторіанської епохи фактично не приділялося уваги, хоча дослідження розвитку Англії в цей період є дуже корисним для нашого суспільства і держави.

Вікторіанська епоха цікавила й цікавить науковців через ті великі зміни та інновації, що їх зазнала Англія за цей короткий період. Зміни політичного устрою, внески в науку, прискорений темп життя не могли не позначитися на мові в цілому та на появі нових домінант зокрема.

Будучи провідним поняттям гуманітарних наук сьогодення, дискурс у цілому та його типи і види зокрема дозволяють своє оптимальне витлумачення за допомогою концептуальних домінант. Не є винятком у цій системі й вікторіанський дискурс, але у сучасній науці немає спеціальних праць, присвячених детальному висвітленню концептуального простору вікторіанського дискурсу та його домінант. Виходячи з цього, метою цієї статті є розгляд концептуального простору пізнього вікторіанського дискурсу, що й складає предмет і, відповідно, основні завдання цієї розвідки.

Метою нашої статті був розгляд концептосфери вікторіанського дискурсу та його концептуальних домінант. Картина світу кожного окремого соціуму – єдина і неповторна, і це втілюється в пам'ятках його духовної культури, зокрема в художній літературі. Культурні та історичні особливості кожного соціуму в художньому тексті

набувають знакового характеру і виражаються за допомогою культурних та темпоральних маркерів. Вікторіанська доба, на відміну від усіх інших історичних епох у Великій Британії, надала нових значень численним культурно-маркованим знакам, які представляють матеріальну культуру та духовний світ вікторіанців. Кожний концепт відображає культурну етносистему, у рамках якої сформувався. Питання вивчення теми вікторіанського дискурсу, його концептосфери та концептуальних домінант займає чільне місце у сучасній науці. Але проблема належить до важливих і досить спірних, тому **перспективи** подальших досліджень у цій галузі є очевидними.

Виклад основного матеріалу. Упорядкована сукупність концептів у свідомості людини організовує його *концептуальний простір*. І сам концептуальний простір носить досить упорядкований системний характер (Приходько, 2008: 206). Концепти, які утворюють концептуальний простір, вступають у системні відносини ієрархії з іншими концептами. Це доводиться тим, що загальний принцип системності розповсюджується на національний концептуальний простір, оскільки саме мислення передбачає категоризацію предметів думки, а категоризація передбачає системність її об'єктів. Таким чином, можна сказати, що концептуальний простір – це упорядкована система концептів народу, інформаційна база мислення (Попова, Стернин, 2007: 176). Він вміщує у собі набір типологічно різних концептів, і вся палітра представлених у ній концептів упорядковується у вигляді певних ділянок, що формуються за принципами структури та системи (Приходько, 2008: 207).

Гіперконцент empire реалізується у просторі вікторіанського дискурсу як ментальний образ цілісного географічного та політичного простору, представники якого об'єднані спільною мовою, геополітичними інтересами, колективною ідеологією. Ці риси зумовлюють інтеграцію гіпоконцептів *englishness*, *Space* і *Holiday*, кожен з яких конститується, у свою чергу, конкретними (ката) концептами. Наприклад, *englishness* є продуктом тієї епохи, коли були започатковані нові традиції, заснована нова система освіти і виховання,

прийняті нові стандарти англійської мови. При цьому неприйнятне ставлення до всього іноземного та піднесення свого рідного стало ознакою англійського національного характеру (Черниш, 2002: 38). Саме ці риси поєднують калейдоскопічні концепти *politeness*, *punctuality*, *morality* та лінгвокультурні типи *gentleman*, *lady* у структурі гіпоконцепту *englishness*, які відбивають типізовані уявлення про образ і риси характеру «справжнього англійця».

Для прикладу – вікторіанський лінгвокультурний типаж *gentleman*. Він є історичною трансформацією образу лицаря, самолюбство якого заміщується уявленнями про почуття власної гідності й повагу до інших, коли ідея честі починає перероджуватися в ідею обов'язку. У результаті *gentleman* постає як людина релігійна, терпима й делікатна, ввічлива й далека від снобізму. Його ціннісні виміри формуються критеріями акуратності та гідності. Перший знаходить своє відображення в матеріальній сфері (зовнішність, манери, одяг), другий – у сфері духовних цінностей (розум, порядність, освіченість, чесність). Сукупний позитивний образ джентльмена ідеалізує чоловіка, який служить своєму покликанню не лише заради кар'єри, але й заради могутності імперії. Однак надмірна канонізація джентльмена призводить до його переосмислення у вікторіанському дискурсі й формування амбівалентної оцінки, яка в текстах вікторіанського дискурсу часто набуває вигляду оксюмору: *fat gentleman*, *plump gentleman*, *little gentleman*, *red-faced gentleman*, *pink-faced gentleman*, *bald gentleman*, *stiff gentleman*, *a portly gentleman*.

Не менш важливими для вікторіанського дискурсу є й «сценарні» концепти типу *wedding* і *christmas*. Зокрема, приємні асоціації, пов'язані у вікторіанській свідомості з Різдвом, визначаються його ціннісною складовою частиною (відпочинок, прощення, єднання) і пов'язаними із цим емоціями, що поєднують *christmas* з концептом *happy*. Позитивної оцінки у вікторіанському дискурсі набуває й ідея тимчасового нівелювання класової нерівності, адже Різдво є святом для всіх незалежно від соціального статусу.

Гіперконцепт *human* відбиває ідею того, що людина є мірою всіх речей, творцем матеріальних і духовних цінностей, а тому цілком правомірно постає однією із ключових у вікторіанському дискурсі (Шевченко, 2010: 75). Через те, що сам вікторіанський дискурс носить відбиток класової нерівності британського суспільства, гіперконцепт *human* закріплює передусім соціальні ролі та функції індивіда, а також форми його суспіль-

ної активності. Він формується гіпоконцептами *family*, *wealth*, *sport* та ін.

Зазначені гіперконцепти виявляють чіткі кореляції з елементами *гіперконцепту *things** – гіпоконцептами *interior*, *food*, *clothes*. Ці міжконцептні зв'язки зумовлюються уявленнями про артефакти, якими наповнюється життєвий простір людини (*space*), які асоціюються зі святами (*holiday*) та які відзначають типову англійську (*englishness*) особистість (леді чи джентльмена), а також втілюють ідею добробуту (*wealth*) як стану людини, компонентами якого є фінансова стабільність, професійний успіх і позитивні емоції.

Цілісність системи концептуальних домінант вікторіанського дискурсу визначається не лише спільністю їхніх когнітивно-аксіологічних параметрів (поняття, образ, оцінка), але й наявністю розвинених внутрішньосистемних взаємозв'язків між її елементами. Так, одні концепти можуть формувати образні компоненти інших (*gentleman*, *lady* → *fair-play*, *morality*), а також впливати на характер і динаміку їх валоративного субстарту (*morality* → *bonnet*, *gloves*).

Асоціативна мережа, яка поряд з ієрархічними відношеннями пов'язує між собою автохтони вікторіанського дискурсу, утворюючи його змістовий каркас, засвідчує притаманний їм розвинений дискурсотвірний потенціал. Останній зумовлюється когнітивно-аксіологічними властивостями концептуальних домінант вікторіанського дискурсу: понятійний компонент визначає їхні генеративні можливості (конструювання контексту), образний – комбінаторику (створення когерентності дискурсу), а валоративний співвідноситься з їхніми регулятивними властивостями (антиципація ціннісного сприйняття дискурсу).

Генеративні властивості дозволяють автохтонам вікторіанського дискурсу породжувати мінімальний контекст актуалізації алохтонних концептів. Їх конкретизація, візуалізація та кваліфікація, що здійснюється формально-логічними операціями упорядкування (перелік, дискретизація, ранжування, заперечення, імплікація, факторизація) та поляризації (ототожнення, порівняння, уподібнення), сприяють подальшому розгортанню текстового простору згідно з накресленим художнім задумом.

Комбінаторні властивості автохтонів вікторіанського дискурсу задаються двома параметрами – приналежністю до певного гіперконцепту та співвіднесеністю з концептом *queen*. Утворені лінійні сполучення поєднують однорівневі елементи концептосистеми вікторіанського дискурсу (гіпер-, гіпо- чи катаконцепти), синтезуючи

два аспекти вираження тієї самої ідеї або контамінуючи дві окремі ідеї залежно від того, чи підпорядковані концепти одному чи різним доменам. Так, на гіперрівні існують кореляції Empire – Human, Empire – Things, Human – Things, безпосередня активізація яких у текстах виявляється малопродуктивною через високу абстрактність їх змісту і має місце лише в генералізуючих висловленнях. На гіпорівні виникають міжконцептні сполучення як у межах одного домену (englishness – holiday, holiday – space, family – wealth, food – interior), так і поза ними (englishness – family, englishness – clothes, holiday – family, space – interior). Контамінацію гіпоконцептів типу englishness + sport, englishness + food, space + interior засвідчують конектори fair-play, tea, fire-place тощо. Очевидно, тісний ментальний зв'язок між концептами вікторіанського дискурсу пояснюється монолітністю уявлень про вікторіанську дійсність та ієрархію її цінностей. Саме ця внутрішньосистемна зчепленість концептів зумовлює своєрідну ланцюгову реакцію, при якій актуалізація одного з них неминуче спричиняє актуалізацію іншого, що створює когерентність дискурсу.

Концептуальні домінанти вікторіанського дискурсу виявляють конститутивні властивості двох порядків – когнітивного і комунікативного. Їхні ієрархічні взаємозв'язки упорядковують вікто-

ріанські цінності у свідомості, а лінійні кореляції організують мовленнєве вираження останніх. Конфігурація концептуальних констант задає буттєвий дискурс вікторіанства, так само як певний набір лінгвокультурних домінант визначає культуру в цілому.

Висновки. Метою нашої статті був розгляд концептуального простору вікторіанського дискурсу та його концептуальних домінант. Картина світу кожного окремого соціуму – єдина і неповторна, і це втілюється в пам'ятках його духовної культури, зокрема в художній літературі. Культурні та історичні особливості кожного соціуму в художньому тексті набувають знакового характеру і виражаються за допомогою культурних та темпоральних маркерів. Вікторіанська доба, на відміну від усіх інших історичних епох у Великій Британії, надала нових значень численним культурно-маркованим знакам, які представляють матеріальну культуру та духовний світ вікторіанців. Кожний концепт відображає культурну етносистему, у рамках якої сформувався. Питання вивчення теми вікторіанського дискурсу, його концептуального простору та концептуальних домінант займає чільне місце у сучасній науці. Але проблема належить до важливих і досить спірних, тому перспективи подальших досліджень у цій галузі є очевидними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Приходько А. М. Концепти та концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
2. Попова З. Д., Стернин И. А. Семантико-когнитивный подход как направление когнитивной лингвистики. *Vita in lingua: К юбилею профессора С. Г. Воркачева* / отв. ред. В. И. Карасик. Краснодар : Артриум, 2007. С. 171–180.
3. Шевченко И. С. Дискурсообразующие концепты викторианства: скромность vs ханжество. *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2010. № 2. С. 73–84.
4. Черныш В. В. Britain in the 19th century. Бібліотечка журналу «Іноземні мови». Київ : Ленвіт, 2002. Вип. 1. 64 с.
5. Убийко В. И. Концептосфера человека в семантическом пространстве языка. *Вестник ОГУ*. Одеса : Изд-во ОГУ, 2004. № 5. С. 37–40.
6. Carter R. *The Routledge History of Literature in English: Britain and Ireland*. L. : Routledge, 1997. 584 p.

REFERENCES

1. Prykhodko A.M. Kontsepty ta kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvniy paradyhmi lnhvistyky. [Concepts and Conceptual systems in cognitive and discursive paradigm of linguistics]. Zaporizhzhia: Premier, 2008. 332 p. [in Ukrainian].
2. Popova Z. D., Sternin I. A. Semantiko-kognitivnyi podhod kak napravlenie kognitivnoi lingvistiki [Semantic and cognitive approach as a branch of cognitive linguistics]. *Vita in lingua: to the anniversary professor S.G.Vorkaviov* / resp. editor V. I. Karasik. Krasnodar: Artrium, 2007. P. 171–180. [in Russian].
3. Shevchenko I.S. Diskursoobrazuushchie kontsepty viktorianstva: skromnost vs khanzhestvo [Discourse constituting concepts of Victorianism: modesty and bigotry]. *Cognition, communication, discourse*. 2010. Iss. 2. P. 73–84. [in Russian].
4. Chernysh V. V. Britain in the 19th century. Library of journal «Foreign Languages». K.: Lenvit, 2002. Iss. 1. 64 p. [in Russian].
5. Ubiiko V. I. Kontseptosfera cheloveka v semanticheskom prostranstve yazyka [Conceptual sphere of a human in semantic space of a language]. Herald OGU. O.: Publisher OGU, 2004. Iss. 5. P. 37–40. [in Russian].
6. Carter R. *The Routledge History of Literature in English: Britain and Ireland*. L.: Routledge, 1997. 584 p.